

A jövőben otthon kereső írók a kiszakadtság, a közties helyzet tudatosítására vállalkoznak, önmagukat keresik a megváltozott körülmények között. A legérvényesebb analízis — korszerű esztétikai formában — *Ján Labáth* és *Vítazoslav Hronec* tollából született. Labáth a XX. századi szlovák irodalom jelentős áramlatának, az ún. lírai prózának vajdasági művelője, hősei optikáján keresztül fejezi ki a megfigyelt valóságot. A novellák cselekményét a szereplők érzelmei határozzák meg, a lineáris idő fölbontása a személyiség változásának, fejlődésének ábrázolására szolgál. Hőse már városban élve kísérli meg értelmezni létezését. Az anekdotizáló hajlammal, a közvetlen ábrázolással a legkövetkezetesebben Hronec szakított, az antológia egyik legfiatalabb írója, a vajdasági szlovák irodalom sok reményre biztató tehetsége. Az ő novelláiban kapja a legnagyobb szerepet a világot értelmezni és magyarázni akaró intellektus, teljesen kiküszöbölte prózai nyelvében az archaikus ornamentikát.

Huszonkét elbeszélés, keresztmetszet egy kis nemzetiség irodalmából, egy sajátos kelet-európai mikrovilág jellegzetes koloritja, a népi elbeszélés ízei, gyökerek keresése és leszámolás az illúziókkal. Nosztalgiaik, aggodalmak és remények hangjai; a legszínvonalasabb írásokban az otthon kereső XX. századi emberrel találkozhatunk, aki egyenként és közössége tagjaként is hazára akar találni.

KISS GY. CSABA

EGY SZÜLETŐ IRODALOM SIKERKÖNYVE

Téved, aki úgy véli, hogy csak a harmadik világban, a nemzeti ébredés útját járó népeknél figyelhető meg manapság az irodalmi tudatforma születése, új irodalom kialakulásának folyamata. Már az is meglepő, hogy — néhány irodalom jóvoltából — Európában szintén nyomon kísérhetjük ezt a fajta „modern genezist”. Méginkább az, ha német nyelvű irodalomról van szó — hisz talán épp ennek az irodalomnak a legpatinásabbak a hagyományai a legnagyobb kortárs európai irodalmak sorában. A német XIII. század már maga mögött tudhatja a *Hildebrand-éneket*, Hartmann von *Aue Iwein*-jét, Wolfram von Eschenbach *Parzival*-ját, Gottfried von Strassburg *Trisztán és Izoldá*-ját. Ezt a már esztétikailag is nagyra értékelhető teljesítményt mintegy betetőzi a Minnesang, Vogelweide költészete és persze a klasszikus hősköltemény, a *Nibelungenlied*.

A mai német irodalom Európában az egyik legnehezebben körülhatárolható jelenség. A kifejezés maga aligha vonatkozhat már *egyetlen* nemzeti irodalomra. Nemcsak az NSZK, illetve az NDK irodalmának kettéválása bizonyítja ezt, de mindenképpen önálló minőség a svájci és osztrák német irodalom is. A születőfélben levő romániai német irodalom ebbe a sorba tartozik, annak ellenére, hogy mindmáig híján van a szerves irodalmi jelenség ismérveinek. A romániai német irodalomnak (vagy korábban inkább írásbeliségnek) természetesen szintén vannak hagyományai. A XIII. században élt Klingsor már részt vett a mesterdalnokok wartburgi versenyén. Valentin Franck von Franckenstein a XVII. században négy nyelven verselt, Adam Müller-Guttenbrunn (1818—1893) pedig már tudatos eszmeiség jegyében ábrázolta sorstársai — a bánáti svábok — tarthatatlan helyzetét. Ám nemcsak a közel 800 esztendő kisbbségi lét akadályozta az egységes irodalom kialakulását. Nagyobb gátja volt ennek az a nyelvi konglomerátum, amely az idők folyamán nemhogy konvergens irányba fejlődött volna tovább, de még összetettebbé vált. Mert az erdélyi szászság mellett immár svábok éltek együtt szudétanémetekkel, Sziléziából sőt Bécsből betelepült csoportokkal. Aki valamelyest is tájékozott a germán és német nyelvfejlődésben, annak mond igazán sokat ez a tény. Tagadhatatlan az is, hogy az elvétele kiemelkedő műalkotások sem léphettek ki a klasszikus német irodalom árnyékából, s ha igen, akkor is legfeljebb a kuriozitás erejével, az egzotikum át-

meneti vonzásával. Ehhez már csak jellegzetes adalékul említhető, hogy a legnagyobb egyéniségek — Lenau majd Celan — e népcsoportból kiszakadva alkották meg életművüket.

Törvényszerű tehát, hogy a romániai német irodalom 1945 után ismét csak az organikus egységgé szerveződés nehézségeivel került szembe. Az írásművekből — noha sine qua non-jai egy nemzet vagy népcsoport irodalmának — még nem születik irodalmi élet. Könyvkiadás, folyóiratok, színház, szervezett kulturális közélet — mindez csak az utóbbi évtizedek vívmánya. A romániai német irodalom így lassanként — a helyi hagyományokra támaszkodó, jóval nagyobb és jelentékenyebb magyar mellett — az ország nemzetiségi irodalmainak sorában is rangos helyet szerez magának. Ma már rendszeresen jelennek meg német nyelvű művek az Irodalmi és az Ifjúsági Kiadónál, sőt a Kriterion is több kötet kiadását tervezi az eddigieknél. 70 000 példányban jelenik meg a bukaresti Neuer Weg című napilap — heti kulturális melléklettel. A Volk und Kultur szintén több teret szentel az irodalomnak, mint korábban. 1968—69 óta a legfontosabb irodalmi folyóirat, a Neue Literatur is havonta jelenik meg. Ugyanettől az időtől számítható a vidéki német nyelvű újságok megújulása is (a brassói Karpaten Rundschau, a temesvári Neue Banater Zeitung és a szebeni Hermannstädter Zeitung). Igen érdekes, követhető példa a kolozsvári főiskolások kísérlete: Echinox címmel háromnyelvű (német, magyar, román) lapot szerkesztenek.

A hatvanas években fellendülő romániai német irodalomnak az epika a legismertebb, s kétségkívül nagy fontosságú műneme. Érthető ez, hiszen e népcsoport valóságos társadalmi helyzetét, történelmi sorsát a historikusok nem örökítették meg. A korszakok fiktív újratertésével, a történelmi miliő számtalan apró kellékével — egyszerűen a hitelesség illúzióját keltő éthosszal csak az epikai műnem próbálkozhat. A líra és a dráma nem teremti újjá a tárgyi totalitást. Csakhogy itt érezheti leginkább hatását a klasszikus értelemben vett hagyomány nélkülség. A modern kor prózája csak igen ritkán nyúl ehhez a módszerhez. Nem véletlen, hogy a legidősebb nemzedék tagjai — például Oscar Walter Cisek (1897—1966) — múltat idéző regényeposszal kísérleteztek (*Strom ohne Ende*) vagy éppen a Horia-Closca parasztlázadást idézték vissza történelmi regényben (*Crisan, Horia*). Adolf Meschendörfer (1877—1963) nagysikerű regényei viszont a közelmúlt történelméhez fordulnak (*Leonore, Büffelbrunnen*). Paul Schuster, a családregény műfaját választva, néhány nemzedék életútjának rajzában ad képet a fasiszmus éveiről (*Fünf Liter Zuika*). Az őket követő prózaíró-generáció (Ludwig Schwarz, Franz Storch, Arnold Hauser, Franz Heinz) már olyan kérdésekkel került szembe, amelyek egyként vetnek föl szemléleti-gondolati, illetve poétikai dilemmákat. A romániai németiség történelmi útjának epikai rajza ugyanis érthetően a nagy történelmi sorsfordulókhoz, a konfliktusokat sűrítetten tartalmazó csomópontokhoz tér vissza — ám nem azonos írói eljárásokkal, és éppen a poétikai megközelítés változatossága révén új és új színeket hozva felszínre. Csalhatatlan jele ennek a kísérleti állapotnak, hogy ma még a kisprózai műfajok vannak túlsúlyban. Nagyobb prózai vállalkozásokban ez ideig kevés eredményt mutatott fel a Storch—Hauser nemzedék. Egyelőre több az epikus pillanatkép, több a kimerevített gondolat, ötlet vagy éppen gyorsfényképre emlékeztető karcolat, igénytelenebb novella, mint a nagyobb tereket átfogó regény. (Jegyezzük meg azért, hogy a romániai német írók legnagyobb része újságírással keresi kenyerét, tehát szükségszerűen gyakoriak a publicisztikába hajló műfajok.)

A brassói származású Arnold Hauser (1929) az egyik legmarkánsabb — külföldön a legismertebb — egyénisége az 1945 után indult prózaíróknak. 1951-ig munkásként dolgozott, majd a Neuer Weg szerkesztőségének volt munkatársa, jelenleg a Neue Literatur főszerkesztő-helyettese. Több kötetben adta közre elbeszéléseit, novelláit (*Kerben*, 1962; *Ein Tür geht auf*, 1964; *Leute, die ich kannte*, 1965; *Neuschnee im März*, 1968; *Unterwegs*, 1972), első regénye 1967-ben jelent meg. A *Der fragwürdige Bericht Jakob Bühlmanns* nyolc év alatt — e kis irodalomban szokatlanul — nagyívű pályát futott be. Kiadták román és magyar nyelven is, megjelent az NSZK-ban, elismeréssel fogadták Svájcban, az NDK-ban és Ausztriában. A kor-

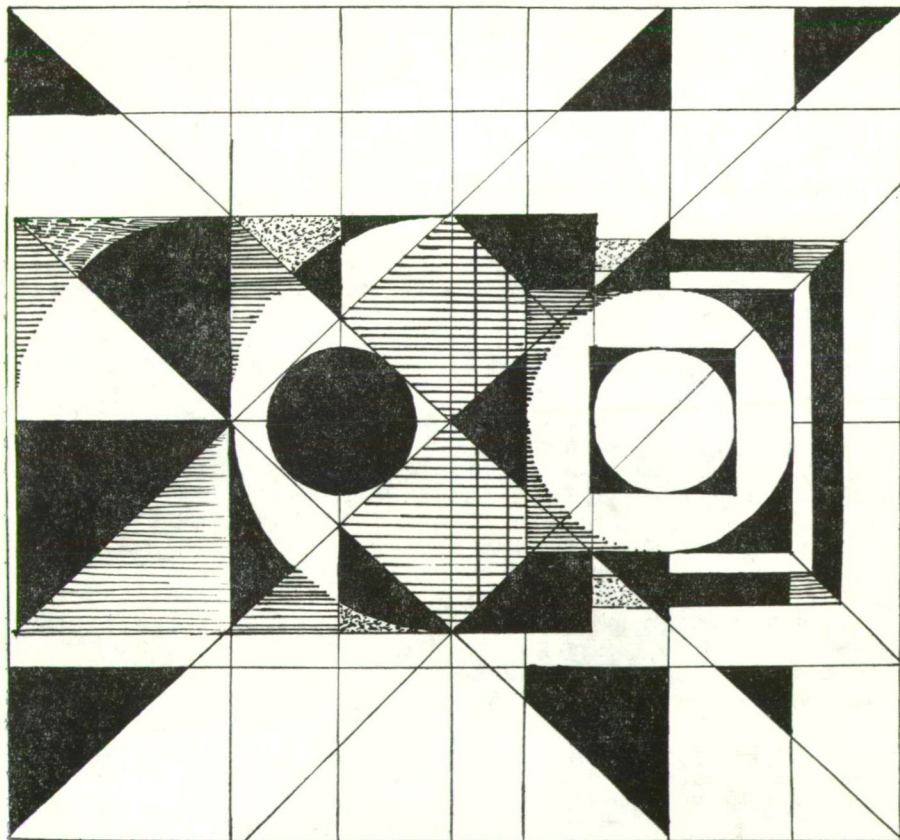
társ romániai német próza aligha dicsekedhet hasonló sikerkönyvvel. Ilyen terjedelemben, s főleg ismertető célzatú írás keretei között nem térhetünk ki a mű egész komplexumának elemző értékelésére. Annál is inkább, mert a Bühlmann regénystruktúrája voltaképpen nem ismeretlen a modern magyar prózában járatos olvasó előtt sem. Arra mégis választ kell keresnünk, mi az oka a könyv népszerűségének, viszonylag gyors „térhódításának”? Mármost, ha elfogadjuk — végtelenen egyszerűsített tételként —, hogy egy nemzet vagy népcsoport irodalmának a nyelven túl döntő-elhatároló sajátossága a műből sugárzó nemzeti és tudati jelleg — akkor a Hauser-regény titkát is valahol itt kell keresnünk. Olyan népcsoport sorsáról ad hírt, amelyről német nyelven csak a romániai német irodalom szólhat és tud szólni.

Arnold Hausernak már a kisprózai írásaiban is föllelhető az az eljárás, amely mintegy a jelenből visszafelé, analitikus-oknyomozó módszerrel keresi az érvényes következtetéseket. Úgy kutatja a történelmi és művészi igazságot, hogy számontart minden determináló tényezőt; éppúgy rögzíti a lendítő vagy visszahúzó hatásaikat, mint a többértelműség vagy a téves következtetés lehetőségeit — mintegy rámutatva azok veszélyeire is. Ennek megfelelően — ha nem is a legmodernebb technikával — megbontja az elbeszélés lineáris rendjét. Az idősíkok az értelmezés logikájának megfelelően kerülnek egymás mellé: az érvelés természetéhez igazodva utalnak előre vagy vissza az időben. A Bühlmann természetszerűleg öröklötte ezt a regénystruktúrát. De míg a novellák csak egy-egy esemény kapcsán mutatnak rá a háttérben húzódo tragikum egyes vonásaira, itt több évtizedet átfogó történet kerekedik ki az oknyomozásból, egy ember életútjának rekonstruálása egy népcsoport történelmi útjának legfontosabb élményeit is felidézi. És Hausernak éppen ez az igazi írói törekvése. A regény magyar nyelvű kiadása (Kriterion, 1970) az *Adolf Sommer megidézése* címet viseli. Jagamas Ferenc Zsuzsanna fordítása túlzottan ugyan nem dicsérhető (számos nyelvi hiba és pontatlanság tarkítja), ám ez a cím paradox módon többet árul el a regényről, mint az eredeti. Igaz ugyan, hogy a szüzsét, a fiktív történet törzsét Jakob Bühlmann, nyugdíjas újságíró „vitatható beszámolója” adja — de a fő hangsúly nem a korrekciók mechanizmusán van. Anton Micu, a román anyanyelvű német szerkesztő ezt a „vitatható beszámolót” kommentálja olvasójának. Csakhogy a gondosan megépített kettős szűrőrendszer mindössze a történések tárgyilagos visszaidézését szolgálja. A teljes objektivitás illúzióját keltő epikai eljárás példája — de ennél semmi esetre sem több. Mindvégig Adolf Sommer kálváriája áll a középpontban, minden egyéb regénytényező az ő sorsának értelmezésére hivatott, eképpen valamennyi alárendelt szerepet játszik a kompozícióban. (Jegyezzük meg, hogy az efféle regényépítés igen gyakori az NDK prózájában. Christa Wolf *Nachdenken über Christa T.* című regénye, vagy méginkább Erik Neutsch — még problematikájában is rokon — műve, az *Auf der Suche nach Gatt* is hasonló prózatechnikai eljárással dolgozik.)

A regény tehát három nézőpontból vizsgálja tárgyat: az elbeszélőből (Anton Micu), a beszámoló szerzőjéből (Jakob Bühlmann) és részben dokumentumjellegű vallomásokéből (Adolf Sommer naplójegyzetei 1951-ből). Sommer életének nagy állomásai bontakoznak ki a felidézett cselekmény során: a városban töltött gyermekkor, az ifjú évek egy erdélyi faluban, barátsága Hein Fielkkel, a szerelem élményei — s természetesen a fiatalon átélt háború. A felszabadulás után csavargári munkásként látjuk viszont hősünket. De a németység sorsából következő traumákat csak fokozzák az újabb szomorú események. Sommer — inaséveiben jó tanulmányi eredményeiért — Ilja Ehrenburg *A vihar* című regényét kapja jutalmul. Ezek az olvasmányélmények azonban benne is vihart kavarnak: „... a keze olykor önkéntelenül ökölbe szorult olvasás közben, mert... mégsem éppen így állt a helyzet a németekkel. (...) A könyv lapjain a saját anyanyelvén leírt emberek kivétel nélkül szörnyszülöttek voltak.” Úgy látszik, az az Adolf Sommer, akinek „amerikás” nagyszüleit a honvágy hozta vissza Romániába — az új társadalomban sem találja a helyét. A román néphadseregéből származása miatt szerelik le — érthetően nem a tényt tartja tragikusnak, hanem a mögötte rejtőző megkülönböztetést. 1951-ben már már úgy látszik, sikerül végre révbé jutnia, újságíró-gyakornok egy bukaresti lapnál.

Itt újra bizalmatlansággal találja szemben magát, nem újítják meg a szerződését. Mégis, az íróként is tehetséges Adolf Sommernek van mondanivalója: életének nagy tanulságait elbeszélésekbe próbálja fogalmazni — de írói pályája sem bontakozik ki. Anton Micu ugyanis épp azért keresi az eltűnt, azóta már férfivá érett Sommert — hogy újra lehetőséget adjon az egykor elkallódott írónak. A regény jelenidejében azonban mindegyre csekély remény marad. Sommer — úgy tűnik — mindennel leszámolt, életét kényszerűen az ötvenes évek rendjéhez igazítva mondott búcsút vágyainak. Jegyzetfüzetébe ezt írja 1951 májusában: „Nincs más hátra, minthogy elmenjek. (...) Valamire azonban figyelmeztetni szeretnék: mindenki, aki hozzátok kerül, ember. Bízatok benne, mert mindenkit megsebez a bizalmatlanság.” Adolf Sommer itt már nemcsak a maga keserveit írja. Ő és fiktív létének teremtője, a regényíró egyként a romániai németiség tragikus közelmúltját, s az új életbe való visszatérésének számos súlyos nehézségét kívánta figyelmeztető érvénnyel megörökíteni. Nem a felmentés útjait keresi ez a regény, hanem a történelmi ítékezés igazságosságát perli vissza, nem hirdet kollektív ártatlanságot, de elutasítja a kollektív bűnösség hamis gondolatát is. Így tanít pontosabb önismeretre, s így ad igaz képet egy kisebbségben élő nép valóságos múltjáról, tanulságokban gazdag, formálódó jelenéről.

KULCSÁR SZABÓ ERNŐ

HÉZSÓ FERENC: ÁRULÁS